

УДК 378.145:371.25

Василь Ковальчук

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ – КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ

Підготовка підростаючих поколінь до трудової діяльності в усі часи зумовлювалася конкретними історичними обставинами, особливостями економічного розвитку, рівнем розвитку господарсько-виробничої діяльності, характером виробничих відносин. Сучасне економічне життя в нашій державі перебуває в стадії історичного реформування, зумовленого активними потребами переходу до ринкових відносин. При цьому істотних змін зазнає не лише виробництво, але й психологія і культура робітника, незалежно від того, в якій галузі він реалізує свої трудові можливості. Сучасний робітник повинен уміти аналізувати ті чинники, що матимуть найістотніший вплив на проєктоване ним виробництво та прогнозувати перспективи його майбутнього розвитку; здійснювати відповідні розрахунки. Він має відчувати себе власником певних матеріальних цінностей, добрим підприємцем, господарем, здатним визначити найдоцільніший виробничий напрям, орієнтуючись на попит тих товарів, що можуть бути результатом його професійної діяльності. Одним із таких чинників є культура праці.

Ми розглядаємо умови формування культури праці, зокрема її компоненти – уміння планувати діяльність, на основі методів смислової саморегуляції, ефективність яких перевірялася експериментально в навчально-виробничому процесі.

Культура праці формується у навчально-виробничій і трудовій діяльності. Трудова діяльність сучасної людини зводиться не лише до фізичної, але все більше до діяльності інтелектуальної. Тому пріоритетним завданням підготовки молоді є розвиток її інтелектуальних, духовно-моральних, естетичних та інших цінностей. Культура праці учнів є кінцевим результатом того процесу, який називається трудовою підготовкою учнів і здійснюється через навчання, виховання та розвиток учнів, їхню навчально-пізнавальну і творчу діяльність, що реалізується в найрізноманітніших формах педагогічного процесу.

Як стверджує Т. С. Михальчик, трудова підготовка у професійному училищі спрямована на формування найважливіших рис особистості майбутнього фахівця. На уроках виробничого навчання, з одного бо-

ку, учні мають можливість систематично засвоювати знання, вміння і навички праці, що забезпечує їхній розумовий розвиток, а з іншого – створення продукту вперше залучає учнів до суспільної сутності праці в нашому суспільстві, що дозволяє формувати високі громадянські якості, прагнення, мотиви [1, с. 122]. Поняття “трудова підготовка” майже ідентичне поняттю “підготовка до праці”, їх часом використовують як синоніми. Так Д. О. Тхоржецький пише, що підготовка до праці має здійснюватись як система, яка охоплює основні елементи: предмети з основ наук, виробниче навчання, позакласна робота, продуктивна праця. Трудова підготовка є загальноучилищним завданням, у здійсненні якого повинні брати участь усі, хто спілкується з учнями у навчально-виховному процесі [9, с. 6]. Особлива цінність такої позиції автора полягає в тому, що трудову підготовку учнів він пов’язує не лише з трудовим чи виробничим навчанням, з технічною навчальною працею, а й із вивченням усієї системи навчальних предметів.

На думку І. П. Фрейтаг, трудову підготовку можна визначати як політехнічну, якщо на уроках учні виготовляють вироби технічного характеру, знайомляться з частинами їх призначення і “дією машин, механізмів, технічних об’єктів” [8, с. 5]. Автор користується традиційним поділом завдань політехнічної підготовки на освітні, виховні та розвиваючі. До освітніх відносяться ті, що спрямовані на формування в учнів спеціальних знань і вміння організувати свою працю та робоче місце; аналізувати трудове завдання і планувати роботу; використовувати технічні рисунки і креслення; виконувати розмічування матеріалу різними способами, а також основні технологічні операції; оволодіти знаннями про виробництво і властивості матеріалів. Виховні завдання передбачають виховання працелюбства, відповідального ставлення до дорученої справи, уміння працювати в колективі. Розвиваючі завдання спрямовані на вдосконалення сенсорної сфери дитини, на розвиток образного і логічного мислення, просторової уяви, конструкторських і творчих здібностей.

Зміст трудової підготовки учнів, на думку І. Г. Майорової, повинен складатися з комплексу знань і вмінь, які є основою програмних вимог, а саме:

- попереднє планування трудових дій;
- здійснення підготовчих робіт;
- культура й організація праці;
- розширення політехнічного кругозору учнів [7, с. 42].

За останні десятиріччя у багатьох зарубіжних країнах значно зріс інтерес до розвитку професійної освіти й тієї ролі, яку відіграє школа у підготовці молоді до подальшої трудової діяльності. Велика робота з формування всебічно розвинутої особистості з високою культурою праці проводиться в Німеччині. Успіхи німецької школи характеризуються високим рівнем трудового та політехнічного навчання, постановкою естетичного і фізичного виховання, розвитком творчої діяльності. Учні вчаться планувати свою роботу, організовувати робоче місце, працювати в колективі, аналізувати результати своєї праці. На уроках виробничого навчання вони засвоюють технічні знання, вчаться виконувати певні операції в процесі виготовлення виробів, у них формуються вміння використовувати доступний інструмент, засвоювати загально-трудова вміння і навички в процесі роботи з деревиною.

Вчені Німеччини активно досліджують процеси формування культури праці. Х. Деберт, Г. Шольц акцентують увагу на необхідності навчити учнів складати індивідуальний план, у якому повинні бути відображені проміжні та кінцеві завдання, шляхи їх розв'язання, засоби, які необхідно використати, форми контролю за виконанням завдання [2, с. 197]. У. Древе, Е. Фурман доходять висновку, що в процесі навчальної трудової діяльності велику увагу слід приділяти розвитку мислення учнів, здібності до репродуктивного і творчого мислення, збуджувати в учнів позитивне ставлення до розумової діяльності [3, с. 36].

Центральною метою професійного виховання є формування професійної культури особистості фахівця. Виховання професійної культури, зокрема формування культури праці, – це процес свідомого, цілеспрямованого та систематичного розвитку професійної свідомості фахівця, який здійснюється в межах та під впливом соціальних інституцій із метою його підготовки до професійної діяльності та забезпечення неперервності процесів професійного самовдосконалення протягом цілого життя.

Найважливіший показник високої культури праці – вміння, здатність учнів планувати свою працю, що включає чітке усвідомлення її цілей, аналіз умов майбутньої діяльності, визначення шляхів, способів і засобів досягнення мети, прийняття раціонального рішення для виконання свого задуму. У формуванні в учнів високої культури праці особливе місце займає виховання звички правильно організовувати свою працю, тримати у порядку і чистоті робоче місце відповідно до вимог наукової організації праці.

За О. М. Леонтьєвим, цього можна досягти з допомогою механізму особистісних смислів, які розуміються як смислові установки, значущі мотиви, заради яких особистість діє [5, с. 145]. Смислові установки проявляються як готовність людини діяти певним чином у різних проблемних ситуаціях, у тому числі в ситуаціях саморозвитку та взаємодії у навчально-виробничій діяльності, процесі формування культури праці.

На основі аналізу наукових праць психологів ми доходимо висновку, що особлива регулююча функція смислу полягає у визначенні форм навчально-виховної діяльності, яка ґрунтується на саморегуляції, тобто тих, які Л. С. Виготський назвав “вищими формами поведінки”.

Наші спостереження процесів професійного розвитку учнів ПТУ художнього профілю переконують у тому, що формування культури праці як професійної якості майбутнього робітника зумовлене системою особистісних смислів, які мотивують діяльність учня в напрямі естетичного перетворення довкілля, активізують механізми професійного самовдосконалення і розвитку культури, формують ставлення до навчання і професійної діяльності. Від того, який смисл для самих учнів набуває спілкування з викладачем у процесі виробничого навчання, яке місце у їхньому житті займають нові знання, якою є мотивація і потреба в оволодінні професійними вміннями і навичками, способами підвищення професійної майстерності, залежить успіх формування культури праці.

Формування культури праці учня ПТНЗ художнього профілю ми розглядаємо як народження у структурі особистості якісних новоутворень, які з'являються завдяки активності самого вихованця. Міра зусиль учня має відповідати мірі його можливостей і бажань. Зміст діяльності вихованців у процесі їх виховання визначається актуальними потребами на кожен конкретний момент розвитку. Культура праці вбирає в себе цілий ряд елементів, розвиток яких відбувається відповідно до культурного середовища, освіти, якості й інтенсивності культурної інформації, отриманої через засоби масової комунікації, характеристик навчально-виховного процесу та самостійної професійної діяльності в певній галузі виробництва.

Взаємозв'язок навчально-виробничої діяльності з іншими видами діяльності учнів стає психологічною основою єдності й неперервності їхнього навчання та виховання. Плануючи конкретні дії, учень разом з тим вчиться планувати своє майбутнє, осмислює власні перспективи розвитку. Для розвитку культури праці, професійного самовдосконалення майбутньому фахівцю важливо мати внутрішній проект власної

особистості: ким я буду, що я буду робити через п'ять, десять років. Такий план визріває у взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Культура праці учня ПТУ формується у його взаємодії з педагогом. Перш ніж приступити до виготовлення художнього виробу, учні разом із викладачем, майстром виробничого навчання осмислюють мету його виготовлення і способи її досягнення. У них формується уявлення про результат: для чого створюється виріб, які функції він буде виконувати, які в нього будуть якісні параметри. Відповідно до мети вони створюють конструкцію і вигляд майбутнього предмету, складають план своїх дій, контролюють процес і результати своєї праці, творчо вдосконалюючи виріб, удосконалюють себе, зняряддя своєї праці, інтер'єр приміщення. У процесі навчально-виробничої діяльності учень взаємодіє з іншими людьми, які так чи інакше причетні до виробництва і складають те соціальне середовище, яке впливає на розвиток його загальної культури, зокрема культури праці.

Планування праці – це складний інтелектуальний і психологофізіологічний процес, який передбачає використання спеціальних знань у певних психолого-педагогічних ситуаціях. Під час планування навчально-виробничої діяльності найбільш яскраво проявляються різні аспекти взаємодії учня і викладача (майстра виробничого навчання).

Спланувати свою працю – означає усвідомити мету, розглянути умови наступної діяльності, визначити шляхи, способи і засоби досягнення мети і прийняти раціональне рішення для виконання свого задуму. Вміння ефективно планувати майбутню діяльність є критерієм оцінки рівня розвитку культури праці робітника, відмінності між організованим і неорганізованим виробником.

Дослідження Б. І. Адаскіна, С. Я. Батишева, С. М. Матушкіна, М. М. Скаткіна та інших доводять, що вміння планувати свою працю сприяють позитивним змінам щодо якості продукції, підвищенню її продуктивності. Раціонально й ефективно спланована праця учня розкриває перед ним цінність людської праці, а тому виховує повагу, приносить задоволення від її результатів; розвиває почуття відповідальності, робить очевидним зв'язок між працею робітника і підвищенням його добробуту.

Спланувати свій трудовий процес, на думку Ю. З. Гільбуха, – це, насамперед, визначити найбільш раціональну сукупність і послідовність дій, необхідних для його ефективної реалізації [6]. Планування майбутньої роботи вимагає активізації різних психічних процесів (пам'яті, уяви, мислення). Навчання учнів ПТУ умінню планувати здійснюються на всіх уроках професійного циклу, але в різних спе-

цифічних для конкретного змісту формам. У процесі виробничого навчання учні I-III курсів усвідомлюють планування трудової діяльності людини і запам'ятовують основні моменти: підготовка необхідних матеріалів та інструментів, робочого місця, визначення необхідних для виготовлення виробу трудових операцій і їх послідовність.

У процесі складання різноманітних планів професійного навчання і виховання, як і в інших формах взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу проявляється їхнє ставлення до професійної діяльності.

Так, наприклад, постановка завдання і планування процесу виконання завдання супроводжувалися обов'язковим роз'ясненням того, як важливо для майбутнього столяра чи різьбяра навчитися планувати свій час, оволодіти способами роботи, які скорочують витрати часу на здійснення певних операцій із виготовлення виробу.

Психологічно вирішальним для людської діяльності є стосунки (їх характер), які пов'язують між собою цілі й мотиви діяльності. Справа в тому, що для самого суб'єкта усвідомлення або досягнення ним конкретних цілей, оволодіння засобами й операціями дій – це спосіб утвердження його життя, задоволення і розвитку його матеріальних і духовних потреб, определених і трансформованих у мотивах його діяльності. Байдуже, усвідомлюються чи не усвідомлюються суб'єктом мотиви, чи сигналізують вони про себе у формі переживань, інтересу, бажань або пристрастей. Їх функція полягає в тому, що вони ніби "оцінюють" життєві значення для суб'єкта об'єктивних обставин і його дій у цих обставинах, надають їм особистісного смислу, який прямо не співпадає із значенням, яке розуміється як об'єктивне. Пошуки смислу є мотиваційною основою життєдіяльності людини, бачення смислу є рушійною силою її професійної діяльності, визначення смислу тієї чи іншої дії, напряду діяльності є регулятивним механізмом вчинків, поведінки, розвитку особистісних якостей, мотивує самопізнання і стимулює професійне самовдосконалення, в тому числі й формування культури праці.

Таким чином, запропонована методика формування культури праці, зокрема її компоненти – вміння планувати діяльність на основі методів смислової саморегуляції, показала позитивні результати в навчально-виховному процесі. З набуттям навиків організувати свою діяльність зросла продуктивність праці, якість продукції і, відповідно, культури праці.

1. Возрастная и педагогическая психология: Учебное пособие для студентов пединститутов по спец. № 2121 "Педагогика и методика начального обучения". – М.: "Просвещение", 1984. – 256 с.
2. Келле В. Ж., Ковальзон М. Я. Теория и история. – М.: Знание, 1981. – 238 с.
3. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1975. – 304 с.
5. Леонтьев А. Н. Личностный смысл // Избранные психологические произведения: В 2 т. – Т. II. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.
6. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: Монографія / За заг. ред. І. А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
7. Уроки трудового обучения. Второй класс: Пособие для учителя / Сост. И. Г. Майорова. – М.: Просвещение, 1973. – 160 с.
8. Фрейтаг И. П. Урок технологического труда в начальных классах: Пособие для студентов-заочников 3 курса фак. педагогики и методики нач. обучения пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1990. – 64 с.
9. Тхоржецький Д. О. Місце та завдання трудового виховання в системі трудового виховання школярів // Трудова підготовка в закладах освіти України. – 1995. – № 1. – С. 6-8.
10. Школа ГДР: проблемы обучения и воспитания: Пер. с нем. / Под ред. Л. И. Писаревой. – М., 1987. – 338 с.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2003

В Ковальчук

Планирование деятельности – компонент культуры труда

Исследуется проблема формирования культуры труда учащихся ПТУЗ, а именно одного из компонентов – планированию деятельности, рассматриваются основные направления реализации этой проблемы на основе методов смысловой саморегуляции.

V. Kovalchuk

Activity Planning as a Labor Culture Component

The problem of forming students' labor culture at vocational schools, namely – one of its components: activity planning is investigated. The main ways of this problem realization are suggested on the base of sense self-regulation methods.